

„Често е рационално да не си съвсем рационален” или за рационалното поведение на икономическите агенти.

Неизменно в ежедневието си човек си задава въпроса „Как да постъпя рационално?”, с ясната цел да получи най-добър резултат и да увеличи благосъстоянието си във всички аспекти на живота си. Дали рационалните подходи, които използваме в икономиката, а също и в социологията, са напълно еднозначни и трябва да бъдат неизменно следвани, или всъщност те не могат да бъдат третираны като универсални във всяка ситуация в комплексния свят, в който живеем? Докъде се простира обхватът на теорията за рационализма и в кой момент трябва да загърбим предразсъдъците си и да последваме инстинктите си?

На всички тези въпроси можем да отговорим само след като си изясним понятията рационализъм и рационално поведение. Ако потърсим думата рационален ще установим, че тя означава смислен, целесъобразен и полезен. Думата има различни тълкувания, но всички те носят в себе си сходен смисъл. Според едно от тях рационален означава: „основан на разумни, практически доводи, вместо на емоционални”. На основата на това определение рационалният избор се тълкува като систематичен метод за вземане на решение на базата на числови данни, получени чрез наблюдение или математически анализ, на базата, на които се съставя дългосрочно решение. Въпреки това, да бъдеш рационален не значи да загърбиш емоциите си, а напротив, много примери в световната история свидетелстват, че понякога инстинктът е ключов при определяне на правилното решение.

Не бива да забравяме, че съгласно по-горното определение за рационално поведение, ние разчитаме основно на информацията, с която разполагаме. Тези данни са основното, с което обосноваваме решението си, но въпреки това информацията ни не може винаги да бъде напълно изчерпателна и да сме абсолютно сигурни дали нашето решение ще бъде полезно и ще отговори на нуждите ни. Освен това информацията не само може да бъде недостатъчна, но и в прекалено голямо количество, което може да ни обърка и претовари. Затова трябва да изберем коя част от наличните данни да вземем под най-голямо внимание, а също така да се позовем и на собствения си усет, защото понякога това е, което ни прави уникални същества.

Темата за рационалното поведение на агентите се развива в различни дялове на науката, сред които са икономиката, философията, социологията.

Класикът в икономическата социология Макс Вебер (1864-1920г.) поставя проблема за рационалността на икономическите действия и нарастващата рационалност на икономическия живот в центъра на своите разработки и теории. Според него съществуват два типа рационалност на икономическите действия: „формална” и „съдържателна”. В теорията на Вебер формалната рационалност е тази, на която се основава икономическата теория при анализа на рационалния избор, а съдържателната е свързана с крайните цели на човешката активност и се различава от традиционните икономически представи. Вебер разглежда рационализацията също като историческа тенденция. Неговата теза е, че рационалното мислене е различно за всички икономически субекти и се влияе от историческите събития, наследени от обществото. Основен пример за това е западният модел на поведение, в който основният фактор на влияние е „капиталистическият дух”. Теорията на Вебер е напредничав за времето и областта си и ни посочва, че рационалното не винаги е онова, което изглежда. Неговата теза за „капиталистическият дух” би могла да се пречупи през друга призма и да се нарече инстинкт. Всички онези вътрешни пориви, които формират нашия собствен рационализъм.

Когато погледнем от гледната точка на икономистите, нещата стоят по малко по-различен начин. Разглеждайки рационалния избор, те гледат на него като на действие, с което да се постигнат поставените цели възможно най-ефективно, посредством ограничените ресурси, с които разполагаме. Човешкото поведение се определя като резултат от избор и преценка на факторите, влиянието им и възможните изходи от ситуацията. Икономическата теория лежи на твърдението, че икономическите агенти са рационално преследващи собствения си интерес субекти, които позовават действията си на рационализма. Но такава ли е действителността? Не са ли хората в голяма степен ирационални, особено когато става дума за пари и власт? Тук трябва да се замислим доколко тези и други фактори замъгляват преценката ни в процеса на вземане на решение.

Често срещано в рационалните подходи е желанието за избягване на риска. По-голямата част от хората предпочитат да разчитат на познатото и изпитаното, но това ли е най-добрият избор и рационалният начин на вземане на решения? Повечето от нас, задвижвани от страха от поемането на риск, предпочитат класическите решения на проблемите, пред които са се изправили. Тяхната доказана рационалност ни привлича и много често не сме склонни да излезем от тази рамка, което може да бъде фатално в определени ситуации. И точно тук е мястото да си зададем въпроса „Кое наистина е рационалното поведение?”. Не ни ли ограничават всички тези формални „правилни” решения и кога точно е моментът да проявим креативност и да се доверим на инстинктите си, както и да не се страхуваме да поемем риск?

Тук е подходящо да разгледаме подобно решение, което компанията Intel прави и чрез него достига нови хоризонти в бизнеса си. Историята започва с това как Анди Груув и Гордън Мур се срещнали, за да обсъдят бъдещето на предприятието, което по това време се занимавало с производство на чипове памет, но до 1985г. не успявало да доведе до печалби. На срещата си те се замислили какво би се случило, ако компанията избере нов изпълнителен директор. Гордън Мур отговорил, че новият изпълнителен директор би преориентирал производството на фирмата в бранш различен от памет-чиповете. Същата година Intel променя курса на дейността си и започва производство на минипроцесори, което и до днешни дни ги прави лидери в бранша. Изводите, които можем да направим от тяхната ситуация, са, че дългите години на отдаденост на първоначалната дейност са им попречили да видят рационалното решение на проблема, но след като са погледнали нещата от чужда гледна точка са успели да поемат верния път към успеха.

Както казахме, рационалният избор е основан на емпиризма и сенсуализма и взема под внимание, както факторите на средата, така и целите поставени пред него, което в голяма степен е помогнало за вземането на революционното решение в Intel.

В световната история могат да се изброят много случаи, в които решения, изглеждащи ирационални, се оказват правилните и се отплащат многократно в бъдеще. Според някои хора поемането на риск е хазарт, но историята говори сама за себе си, че подобни „хазартни” решения са довели до обрати в миогледа на човечеството. Подобен пример е решението на Хенри Форд да удвои заплатите на работниците си и да намали работното им време. Според Уол Стрийт Джърнал поведението му било „лудо”, но това привидно ирационално решение донесло на компанията огромни печалби, като не само подобрило качеството на труда, но и работниците започнали да спестяват парите си и да купуват фирмените коли. Този пример ни показва, че решителността и усета на лидера са едни от най-ценните му качества и никога не бива да бъдат пренебрегвани.

В днешно време ние сме част от един забързан свят, в който се редуват успехи и провали във всичките му области – политика, бизнес и т.н. Световната глобализацията предполага мултиплициране на външната среда, което от своя страна прави вземането на адекватно решение изключително сложен процес за специалистите в различните браншове. Това прави оцеляването на фирмите една трудна задача, която малцина съумяват да осъществят. Истината е, че това не бива да ни плаши и обезкуражава, а напротив, трябва да бъдем амбицирани за постигането на желанния резултат. Трудностите са неизменна част от ежедневието на всеки човек, а с тях и търсенето на правилно решение. Всичко това ни показва, че темата за рационализма не е чисто академична, а засяга всички ни по един или друг начин. Животът на всеки човек е следствие от взетите от него решения, рационални или не чак толкова. Решенията и начинът, по който ги вземаме, ни оформят като личности и изграждат нашата собствена представа за рационалното.

И точно в това според мен се състои есенцията на рационалното, защото моите рационални решения не са задължително такива за някой друг. Всяка ситуация от живота е неповторима, както и всеки човек, затова и е толкова трудно да дадем категорична дефиниция за рационализъм. Всеки човек го определя сам за себе си и по-този начин обосновава решенията си. Инстинктите и усета също заемат важно място в тези процеси. Те подтикваат нестандартното и креативно мислене, търсенето на по-добри алтернативи и непрестанния стремеж към усъвършенстване, който човек трябва да преследва през целия си живот. Познавайки се на една велика личност, а именно на Албърт Айнщайн и неговата лична философия, че „Логиката ще те заведе от точка А до точка Б. Въображението ще те заведе навсякъде”, може да се каже, че човек никога не трябва да престава да бъде уникален и да търси съвършенството в решенията и живота си, били те рационални или не чак толкова.